

ספרות התחייה העברית

חיב עליה את הדיבור.

כמה דורות של חוקרים היו אכן מודעים לסוגיית טיבו והיקפו של המגע בין שירתו העברית של ביאליק לבין סוגי הספרות אשר בסביבתם פעל. כידי אלה שהיו כמעט בכחינת בני דורו של המשורר (ובראשם הביוגרף הגדול שלו, פישל לחובר) היו אמנם הכלים המתאימים לחשוף ויקות אלה, משום שהם היו שותפים לאותו מאגר של מקורות תרבותיים מגוונים; אך הם גרסו שההשפעה המרכזית על ביאליק אכן היתה "הספרות הרוסית הקלאסית", כפי שהוא עצמו העיר.

לעומת זאת, בשנים האחרונות אנו נחשפים לפי ניה של מציאות ספרותית מורכבת ומעניינת הרבה יותר: מתברר שביאליק מזג לתוך מעבדתו היצירה תית לא רק חטיבה תרבותית זאת, אלא הוא גם הכיר את השירה הרוסית בתרומנו, כפי שמוכיחים ספרה של אסתר נתן "הדרך למתי מדבר" וחיבורה הנוכחי של חמוטל בריוסף. זווה שמיר תרמה את חלקה לחשיפתו של מקור אחר לשירתו של ביאליק -

מונעים של דקאדנס: ביאליק, ברדיצ'בסקי, ברנר

חמוטל בריוסף. הוצאת הספרים של אוניברסיטת ברנר. 614 עמ', 86.60 שקלים

אברהם נברשטרן

מכתבו האוטוביוגרפי הידוע אל יוסף קלחנר, מתאר ח'ג ביאליק בצבעים עזים את הלם המעבר מן העולם המסורתי אל הכרך המודרני, משיבת וולוז'ין לאודיסה, העיר ההומייה והמתנב כרת אחת. סיפורו נשמע מוכר ואופייני כל כך לבני דורו, עד כי ספק אם הושם לב למשקל השונה שהמשורר מקנה למרכיבי השונים. תיאוריו חיוניים ונרגשים ביותר בכל הנוגע לקשיים שנערמו על דרכו כאשר צעד את צעדיו הראשונים בעיר הגדול לה: "פרא, ביישן ואילם, בלא לשון ובלא דרך ארץ מקובלת בעיר גדולה, כאתי לאודיסה - ובידי אין פרוטה, כי אם תקוות רפיוות בלבי. רפיוות - כי תיכף לבואי ניבא לי לבי שעתיד אני לצאת בלא כלום. ראיתי כי גדולה העיר יותר מדי ונער כמוני יאכר בה, ואיש לא ישים על לב. כך היה שישה חודשים תעיתי כשה אובד באודיסה, רעבתי, התעניתי, התגוללתי במרתפים עם מוכי שחפת - ואיש לא ראה בעוניי".

לעומת זה נוקט ביאליק לשון תמציתית ונייטרית לית ביותר בכואו לתאר את האפשרויות הרחניות שנפתחו לפניו בעיר הגדולה: "ואף על פי כן קניתי לי ידיעה מעטה בלשון אשכנזית וקראתי בשקידה בספרות הקלאסית הרוסית". באחת הטיוטות שקד" מה למשלוח מכתב אוטוביוגרפי זה האריך ביאליק מעט יותר בנדון: "באודיסה החיליתי לקרוא מעט מן הספרות הקלאסית הרוסית 'ותארנה עיני' (קראתי את גוגול, דוסטויבסקי וכו'). עולם חדש נפתח לפי ניי. אך גם כאן, כאשר המשורר מרחיב קמעה את הידיעה, הוא אינו מפליג בלשונו, ולעומת המטען הירגשי הרב הצובע את חלקיו האחרים של המכתב הוא נוקט כאן למטבעות לשון ידועות ושחוקות. כסופו של דבר החליט, כנראה, לצמצם עוד יותר את חו דבריו.

מי שקורא מסמך מרכזי זה לידעת חייו ודרכו הרחנית של ביאליק בנוסחו הסופי, איננו מתרשם שהתחלת המגע הרצוף של המשורר העברי הצעיר עם הספרות הרוסית היתה בעבורו חוויה רחנית מיוחדת בעוצמתה. קודם לכן, כאשר ביאליק נזכר כיצד התודע בשיבת וולוז'ין ליצירתו של המשורר היהודי-רוסי ש' פרוג, הוא מוסיף: "נתפעלתי מאוד"; אך כבואו לרבר על קריאת דבריהם של סופרים רוסיים מבטן ומלידה הוא נוקט לשון יבשה, כאלו זאת "עובדת חיים" אינטלקטואלית שאין צורך להר-

כיצד יכלו נטיות דקאדנטיות ל על דגלה את "תחיית האומ המרכזי

התשתית של האידיומטיקה והפולקלור כיידיש. הר דות למחקרים אלה מתרחבות והולכות ידיעותינו כדבר המקורות הרכים שמהם ניוון הישגו הספרותי החר"פעי של ביאליק.

אך בכך לא סגיי לאורן של עובדות אלה נראו ש"עיקר" שירתו מתגלה בחמקנותו רבת הפנים כרוד עתה שלא רק ב"משורר לאומי" מדובר, ולא רי במשורר רומנטי מאוחר. ניתן לשמוע בשירתו גג נעימה של ייאוש מודרניסטי, ובו בומן להבחין בו בגלגולה המעורן של הלשון המדוברת העממית.

העמדת יצירתו של ביאליק בהקשר התרבותי שי הספרות הרוסית איפשרה לחמוטל בריוסף לנתו כפרוטרוט פן נוסף בשירתו, שקודם לכן לא זכו לתשומת לב מספיקה: זיקתו להלכי הרוח של הדק

ראנט, הלכי רוח שהיו כה רווחים באירופה כולו בשנים של "סוף המאה", באותה אווירה של מעבו רוויית התקוות והחששות כאחד. חמוטל בריוסף מוכיחה שאותן תחושות של פסימיות, רפיון נפש ופיסי, שיממון, דיכאון, שובע אינטלקטואלי ורגש עד כדי מיאוס עצמי חררו לעולמו הספרותי של מ שהוכתר בתואר "המשורר הלאומי" העברי.

לצדו של ביאליק נבחתות סוגיות אלה באמצעו התבוננות בכתיבתם של שני סופרים מרכזיים נזכ פים כרוד התחייה - מ"י ברדיצ'בסקי וברנר. כ משיג הספר את האיוון המתאים בין הדיון בשיר ובפרוזה, לבין תיאור הקשר התרבותי הרוסי לו

ר"י אברהם נברשטרן מלמד ספרות יידיש באוניברסיטת העברית בירושלים ובאוניברסיטת תל אביב

בין "שקיעה" ל"זריחה"

הציונית על כל סמליה הידועים – היציאה אל הט"כ, העבודה הבריאה והמבריקה, האביב, השמש העור לה. אך מצד שני הסופר העברי לא חרל להימשך בחבלי קסם לאותה תחושת רפיון מתוקה ומבהילה כאחת אשר אחזה בגיבוריו, כאשר שכבו לעת ערב על הספות בחדריהם השכורים בעיר הגדולה, ונתנו דרוו לכל קשת הזויתיהם ול"תוגת היחיד" ש"כירסמה" בלבם.

דומה, אפילו, שניתן להחיל את צמד המושגים הללו של אחריהעם גם על ררכי הארגון של הספר, ולראות כיצד חמוטל בריוסף נוטה יותר להציג את ממצאיה בדרך המזכירה "חיקוי מתוך התבטלות". לבו של הספר, פרקיו המוקדשים לשירתו של ביאליק, נבנים כולם בדרך ברורה דומה: הם נפתחים בהצגת התגלמותם של נושאים מוגדרים בספרות האירוד פית, בעיקר הרוסית, הן כאשר מדובר במוטיוויים מסוימים, כגון "תיעוב עצמי", "ריקבון", "קורי עכ" ביש", והן כאשר הדיון מוקדש לקשת תימטית רחבה ביותר – תפיסת האהבה, הנשיות, הטבע. לאחר מכן עובר הדיון מן "הכלל" אל "הפרט", והוא כוחן את הדרך המיוחדת שבה מתממשים מוטיוויים אלה בשרי רתו של ביאליק.

משום כך מחוורים הקוראים פעמים רבות לאותם שירים עצמם, כלי שהממצאים המעניינים מאוד לגופם יזכו לאינטגרציה במסגרת של ניתוח מקיף בפניה השונות של היצירה האחת. וכאשר חמוטל בריוסף מזכירה, למשל, את תהייתו הנואשת של ברנר במכתב לגנסי: "היודע אתה, כי עמנו הולך למות? היודע אתה, כי 'העולם חולה' היודע אתה כי הייאוש מכלה נפשות?" היא עושה זאת כדי להעמיד מיד לאחר מכן את השאלה מהו המקור האפשרי לדבריו בספרות העולם (עמ' 322-333). במקרים כאלה נראה שהידע הספרותי הרחב המופגן בספר איננו תורם הרבה להבנת צדדיה השונים והסותרים של אותה התלבטות רוחנית דרמטית.

השפע הרב של "העובדות הספרותיות" מועלה לעתים רבות מדי מתוך גישה פוויטיוויסטית, גישה האוהבת להצביע על הקבלות והשפעות ספרותיות למיניהן, ותוך כדי כך נגרע הדיון במלוא משמעותן בהקשרה המיוחד של הספרות העברית. בהתחלקות המרוקרת אחרי גילויי הדיקאנס ביצירתם של הסופרים העבריים המרכזיים ברוד התחיה, צועדת איפוא חמוטל בריוסף צעד חשוב בדרך לבחינה מחודשת של סוגיה תרבותית מרתקת, המצפה להשי למתן מתוך זוויות חדשות, ואולי מפתיעות.

כאשר בוחנים את כיווני המחקר העכשוויים בספי רות העברית החדשה, נראה לי שאותה פרספקטיווה ספרותית רחבה המאפיינת את הספר הזה טומנת בחובה בשורה אופטימית: איננו חייבים להשלים עם כך שאותה ידיעה אינטימית של המקורות העשירים שהצמיחו את יצירתם של ביאליק ובניידורו חלפה לבלי שוב. גם חוקרת בת הארץ יכולה לפרוץ את המחסום הלשוני, הקשה כשלעצמו, ולהגיע לכלל היכרות מקיפה עם הרקע התרבותי הרלוונטי, שידר עתו עשויה להעמיד מסגרת דיון פורויה להבנה מחודשת של יצירות רבות בספרות העברית.

הגרמני (אשר השפיע, כידוע, בעיקר על ברדיצ'בס קי). ההתייחסות לברנר מאפשרת להתבונן בסוגיה מורכבת זו מתוך פרספקטיוות נוספות: ברנר הוא היחיד בין הסופרים הנדונים, שחלק נכבד מיצירתו נכתב כבר בארץ ישראל; מצד שני, בתור מבקר ספרותי הוא גם השמיע את התנגדותו המפורשת כלפי הנטיות הרקיאנטיות. למרות זאת מתגלות, כידוע, נטיות אלה ביצירתו הסיפורית שלו עצמו, ועבודתה של חמוטל בריוסף חושפת את גילוייה המעניינים של ה"סתירה" הזאת.

נשאלה, כמובן, השאלה המהותית כיצד יכלו אותן נטיות דקיאנטיות לבוא לידי ביטוי בספרות שחרתה על רגלה את "תחיית האומה", וראתה בכך את משימתו המרכזית של הדור? כיצד עלה הדבר בקנה אחד עם שאיפתם של הסופרים העבריים "להאיר את ררכו" של "עם עלומים ודרור" ו"למ עשה, לסייע ב"יצירתו" של עם זה? ההתמודדות עם "רוח הזמן", עם אופנת הרקיאנס, אכן העמידה לפני הספרות העברית משימה

בוא לידי ביטוי בספרות שחרתה ה", וראתה בכך את משימתו של הדור?

רוחנית מורכבת ביותר. ברוח מונחיו של אחד העם ניתן לנסח את השאלה בדרך אחרת, ולתהות אם ביוקתיה להלכי הרוח הרקיאנטיים נקטה הספרות העברית "חיקוי של התבטלות" מפני "צו השעה" של אופנה תרבותית חולפת, או שמא יש לראות בגילר יים אלה "חיקוי של התחרות", ביטוי להרחבת אופי קיה של הספרות העברית, אשר שאפה להפוך ליישות רוחנית שהיא יהודית-לאומית ומודרנית בעת ובעונה אחת.

הדיון בשאלה זו מתבקש מאליו תוך כדי קריאת החומר המאלף שאספה בשקידה חמוטל בריוסף. אך אף על פי שהמחברת מעלה אותה במפורש, היא נמנעת מלעסוק במלוא גילוייה. ייתכן שהיא הודר כה מכוחה של הנחת עבודה סמויה, האומרת שאופיה של הספרות-העברית החדשה כספרות תחיה לאר מית נדון כבר מספיק בכיקורת ובמחקר, ועתה הגר עה השעה לצייר את התמונה מן הצד ההפוך, ולחשוף את פניה האחרות, כספרות שגילתה גם פתיחות יתרה לרוח הרקיאנטית שנשבה או ברחבי אירופה; ואולם דומה שבררך זו מצטמצמת היריעה התרבותית-רוחנית הרלוונטית.

ממצאיו הרבים של הספר עשויים להתקבל אצל הקוראים במלוא עוצמתם הדרמטית דווקא כאשר רואים בהם גילוי של התרוצצות נפשית עמוקה שבה היה נתון הסופר העברי ברוד התחיה: מצד אחד הוא חש ברוב המקרים מחויבות אישית לאידיאולוגיה

